

De zalmenzaal: Waar humanist en rune samenkomen – Sophie van Romburgh

Aula salmonum. Zo vertaalde de IJslander Thorlákur Skúlason (1597–1656), bisschop van Hólar in Noord-IJsland, de Oudnoorse poëtische frase ‘Hóll laxa’ eind jaren 1620:

Hóll laxa *Aula salmonum* locus est in quo delicatè vivunt, ut homines in aulis. Nullibi v[idelicet] vel lubentius vel suavius degunt quam in ostiis fluminum ubi aqua rapido delabente fluxu, innatos in mari squammis vermiculos, abluere eos existimant. Salmonum igitur aula metaphoricè ostium fluminis notat; quod veteri lingua Danicâ *Ois* vocatur.

Aula salmonum is de plaats waar ze *delicatè* leven, zoals mensen in paleizen. Ze verblijven namelijk nergens liever of plezieriger dan in riviermondingen ... De zalmenzaal duidt daarom *metaphoricè* de riviermonding aan, wat in de oude Deense taal ‘ois’ wordt genoemd.¹

Aula salmonum daagt ons uit tot een precieze, misschien ook precieuze gedachtengang. Het is niet voldoende alleen te bedenken waar zalmen leven, maar waar ze dat *delicatè* doen; en niet zomaar *delicatè*, maar zelfs waar ze dat *nullibi vel lubentius vel suavius* doen. Deze opgave doet mij denken aan een vergelijkbaar precieuze uitdaging die de Canadese designer Bruce Mau ons voorstelt over verscheidene mogelijke nieuwe lettertypen: ‘Can we envision ... a font that sings the plaintive songs of lonely whales?’² Misschien dat het regelmatige ritme en de assonanties in ‘a font that sings the plaintive songs of lonely whales’ ons een eind op weg helpen gehoor te geven aan deze uitdaging, maar ook hier zal een benadering van het voorgestelde lettertype niet afdoende zijn. Zowel het eenzame walvisfont als de zalmenzaal vragen een uiterst nauwkeurige visualisatie en onze particuliere aandacht.

De preciositeit van de gedachtengang is pertinent. Thorlákur vervolgt zijn uitleg dat de zalmenzaal *metaphoricè* de riviermonding, ‘ois’, aanduidt, ‘atque una in alphabeto literam † seu O designat. Est itaque aula salmonum O’ (wat tegelijk in het alfabet de [rune]letter **o** of O aanduidt. *Aula salmonum* is dus de O).³ En deze specifieke O is niet zomaar een O. Het is de eerste letter van de naam van Ole Worm. Olaus Wormius (1588–1654), de Deense medicus die in humanistenkringen het meest bekend is door zijn rariteitenkabinet *Museum Wormianum*, geeft in 1636 de studie over noordse runen uit waarin Thorlákurs uitleg van de *aula salmonum* is opgenomen (zie voetnoot 1).

¹ In Ole Worm, *Runer, seu Danica Literatura Antiquissima, Vulgò Gothica dicta ... Cui accessit De priscâ Danorum Poesi dissertatio*, Amsterdam 1636, 184.

² Bruce Mau, *Life Style*, London 2000, 311.

³ Worm, *Runer, seu Danica Literatura*, 184.

Ten behoeve van de *Dissertatio de prisca Danorum poesi* demonstreert Thorlákur met een voor de gelegenheid geschreven gedicht het *artificium poeticum* van een klassieke versvorm in de Oudnoorse Skaldische poëzie. Volgens deze poëtische figuur spellen metaforische samenstellingen zoals de zalmenzaal achtereenvolgens de runenletters van iemands naam voor het selecte gezelschap dat de vernuftige gedachtensprongen kan herkennen en ontrafelen. *Aula salmonum* voor de O van Olaus zijn de openingswoorden van het gedicht, waarover zo meer.

Ik sta stil bij de zalmenzaal, omdat het de locatie is waarin ik mijn onderzoek situeer naar het zeventiende-eeuwse Latijnse geleerdendiscours over de vroegste volkstalige literatuur in Noordwest Europa. De interesse van vroegmoderne geleerden in deze literatuur heeft de vorm van transcripties, edities, annotaties, glossen, aandacht voor bijzondere lettertekens, en soms meer tekstkritische en poëtische beschouwingen. Maar het vroege noordse erfgoed in Oudgermaanse talen, zoals het Oudengels, Oudsaksisch, Oudnoors, en Oudhoogduits, streelt niet zonder meer de oren van een klassiek opgeleide humanist. Dat interesseert mij. De poëzie is merendeels ritmisch, met alliteratie als structurerend principe, en een speciaal vocabulaire vol gecoprimeerde raadsels zoals de zalmenzaal, dat zich uitput in vernuftig woordenspel. Hoe gingen de humanisten-geleerden de confrontatie aan met dit weerbarstige, exclusieve materiaal?

[H]æfde him alesen. leoda dugeðe. tir-eadigra. twa þusendo,

en

hæfde cista gehwylc. cudes werodes. gar-berendra. guðfremmendra. x. hund geteled. tir eadigra. þæt wæs wiglic werod'

citeert de Canterbury oudheidkundige William Somner (1606–1669) twee passages uit het Oudengelse gedicht *Exodus* ten behoeve van het lemma *tir-eadig*, ‘zege-rijk’, in zijn in 1659 gepubliceerde woordenboek Oudengels. Somner merkt vervolgens op:

[h]æc (ut pleraque alia istius authoris) sapiunt genium ætatis; cum tumida et redundans oratio, pro docta et eleganti ... Tot istis ambagibus hoc voluit: numerosum scilicet, et terribilem exercitum dicere.

deze woorden (en vele andere van deze *auctor*) smaken naar de aard van de tijd, toen gezwollen en overdadig spraakgebruik voor geleerd en

elegant doorging. ... Met al deze omschrijvingen wilde hij gewoon dit zeggen: ‘een enorm en afschrikwekkend leger’.⁴

Wanneer een *tumida et redundans oratio* niet zonder meer overeenkomt met wat wij *docta et elegans* vinden, lijkt de afstand tussen ‘zij’ en ‘wij’ schier onoverbrugbaar. Hoe, en in hoeverre, kun je de *elegantia* proeven van een precieus denkproces, zoals een overdaad aan gecomprimeerde metaforen; van stijlmiddelen waarvan het intellectuele en esthetische genot zowel kan indruisen tegen je gevoel van *elegantia* als niet te proeven kan zijn omdat je niet afdoende toegang hebt tot het exclusieve culturele gedachtengoed waarin de betekenisvolle figuren hun volheid van betekenis hebben?

De Nederlandse kunsttheoreticus en Germaans filoloog Franciscus Junius (1591–1677) herkent de uitdaging. Bij het Oudsaksische gedicht *Heliand* en de Oudengelse gedichten die hij toeschrijft aan de door Beda Venerabilis gememoreerde Angelsaksische dichter Cædmon, waaronder overigens *Exodus*, merkt Junius een discrepantie op tussen de Oudgermaanse hoogdravende poëzie en ons begrip ervan:

Eundem in utroque tractatu stilum acutum quoque dignoscent in antiquitate Cædmonianâ leviter modô versati: totus enim in eo fuisse deprehenditur utriusque operis Auctor, ut aliquam operi suo reverentiam adderent crebra grandisoni ac paucissimis jam intellecti Poëmatis vestigia.

Wie ook maar een beetje bekend is met de Cædmoniaanse *antiquitas* zal dezelfde geaccentueerde stijl aantreffen in beide teksten. Want je kunt zien dat de *Auctor* van beide werken zich er helemaal op heeft toegelegd de waardering voor zijn werk te verhogen met talrijke sporen van hoogdravende, en door nog te weinigen begrepen, poëzie.⁵

Het besef dat het de contemporaine lezer aan begrip en kennis ontbreekt om de poëzie gepaste *reverentiam* te geven doet meer dan het schetsen van deze discrepantie. Het draagt ook de overtuiging, en sterker, de wens of begeerte, in zich dat deze poëzie *reverenda* herbergt. Vandaar ook dat Cædmon’s poëzie niet zomaar oud is, maar een teken van Cædmoniaanse *antiquitas*.

We kunnen concluderen dat een dergelijke wens is ingegeven door nationale trots over de waarde van het Oudgermaanse erfgoed. Immers, geleerden in Noordwest Europa – mensen als u en ik, zeg maar – hebben er een zeker belang bij dat de cultuur van eigen bodem, van mensen die als verre voorouders kunnen worden ervaren, prestige heeft. Hun literatuur is niet uitsluitend anders; hij is ook eigen. We zouden ook kunnen concluderen dat een

⁴ William Somner, *Dictionarium Saxonico–Latino–Anglicum voces ...*, Oxford 1659, s.v.

⁵ Oxford, Bodleian Library, *MS Junius 103, Heliand*.

dergelijke wens wordt gevoed door wat ik intellectuele of wetenschappelijke trots zou willen noemen: de drijfveer dat wat we bestuderen ertoe doet, dat ons studiemateriaal het waard is ons erin te verdiepen en het onze particuliere, precieuze aandacht te schenken. Maar liever dan als conclusies zie ik dergelijke constatering en gegeven: net als andere intellectuele discoursen, net als het onze nu, is ook het intellectuele discours van deze humanisten voortdurend en op alle mogelijke manieren een verstrengeling van belangen en *bias*. Dat geeft wel enigszins, maar te algemeen, aan hoe de humanisten omgingen met het weerbarstige materiaal. Doordringen tot in de zalmenzaal van het Latijnse geleerdendiscours over Oudgermaanse literatuur, meen ik, vraagt ons engagement. Zoals wij ons best moeten doen om het eenzame walvisfont te visualiseren, krijgen wij toegang tot de volheid van betekenis van hun filologie door erin te participeren. En zoals dat geldt voor ons, geldt dat voor hen, en omgekeerd.

Rond het begin van de achttiende eeuw gaf de Engelse bisschop George Hickes (1642–1715) de magnifieke antiquarische *Linguarum vett. septentrionalium thesaurus grammatico–criticus et archæologicus* uit, waarin hij hoofdstukken wijdde aan de noordelijke poëzie. Over het Oudengelse gedicht dat nu bekend is als *Maxims II* oordeelt hij:

... hoc carmen quasi dithyrambicum ... In eo autem mores hominum, affectus animantium & inanimatorum naturæ; res itidem alius generis, civiles, ethicæ, theologicæ describuntur in gnomis & sentiis asyndetis, quarum elegantia, splendor & proprietas Latine exhiberi non possunt.

In dit welhaast dithyrambische lied worden de menselijke zeden (etc.) beschreven in asyndetische aforismen en *sententiæ*, wier *elegantia*, *splendor* en *proprietas* niet in het Latijn kunnen worden uitgedrukt.⁶

Zoals Seth Lerer enkele jaren geleden heeft gesteld, benaderde Hickes Oudengelse poëzie vanuit de contemporaine fascinatie met Pindarus' dithyrambische odes.⁷ Hij merkt op dat de Oudengelse fragmenten die Hickes voor zijn bespreking selecteert bij uitstek uitspatten in het sublieme. Het roept bij Lerer de vraag op: 'Is Hickes himself ... *incalescens* here, rushing through the collection and presentation of materials whose order may seem, to the reader, arbitrary, if not asyndetic?'⁸ De vorm van Hickes' filologisch-kritisch commentaar benadert de poëzie die het behandelt.

⁶ George Hickes, *Linguarum vett. septentrionalium thesaurus grammatico–criticus et archæologicus*, 3 vols, Oxford 1703–1705; vol. 1, 207.

⁷ Seth Lerer, 'Sublime Philology: An Elegy for Anglo-Saxon Studies', in: Id., *Error and the Academic Self: the Scholarly Imagination, Medieval to Modern*, New York 2002, 55–101.

⁸ Lerer, *Error and the Academic Self*, 64.

Seth Lerer geeft een sublieme interpretatie van Hicques' interpretatie van Oudengelse literatuur. Maar ik meen dat het niet specifiek is aan Hicques en de bewondering voor Pindarus en het sublieme van begin achttiende eeuw. Ook de O van de IJslandse dichter en dominee Magnús Ólafsson (1591–1636), net als de O van Thorlákur voor Worms studie gemaakt, spat uit in meerdere opzichten:

Strauma mótt og Minis. Straumur est mare impetuosum & fluxu ac refluxu turgidum, cujus genitivus pluralis est Strauma, fluctuum maris. Môt meta seu terminus. ... Mimer est nomen proprium monstrosi cujusdam viri, cujus meminit Edda; dicitur verò fontem sapientiæ possedissee. Unde hic pro possessore res possessa intelligitur, fons videlicet, & sic Synechdochicè pro quolibet fonte. Hinc Strauma mótt og Minis, maris ac fontium terminus ac meta innuitur, quæ maris ostium est, in quo mare & flumina conveniunt, quod prisca nostra lingua ós dicitur. Eadem a. hæc vox in Alphabeto Runico denotat literam O; quæ hic innuitur.

Strauma mótt og Minis: straurmur is een wilde zee, opzwellend met eb en vloed; *môt* maat of grens; ... *Mimer* is de naam van een reus uit de Edda, die de bron der wijsheid bezat. Middels de stijlfiguur *pro possessore res possessa* drukt Minis de bron uit, en *synechdochicè* elke bron. Daarom wordt met *Strauma mott og minis* de grens en maat van zee en bron bedoeld, wat de monding van de zee is waarin zee en rivieren samenkomen, wat in onze oude taal *os* heet. En ditzelfde woord betekent de letter O in het Runenalfabet, welke hier wordt bedoeld.⁹

Het is goed ons te realiseren dat *os* 'mond' betekent in brede zin, en behalve de riviermond ook de mond waaruit *sapientia* stroomt. Bovendien kan de frase *fluxu ac refluxu turgidum* evenzeer op de zee als op gezwollen taal slaan. Zowel Magnús' tekst als zijn uitleg over de eerste letter van Ole Worm's naam in Magnús Skaldisch gedicht ten behoeve van Worm's Latijnse studie over Skaldische dichtkunst hebben een volheid van betekenis die, net als in Lerers interpretatie van Hicques, de grens tussen tekst en interpretatie overstijgt. Het benadrukt dat niet alleen Magnús' gedicht een artefact is, maar ook Worm's studie.

Zo gebeurt het ook dat op pagina 185 van Worms traktaat, temidden van zalmenzaal en de grens van zeestroom en reuzenbron, in opvallende kapitalen staat:

---

⁹ Worm, *Runer, seu Danica Literatura*, 186–187.

OLAUS WORM

Hoc opus edidit

videntque cuncti in hoc Rhythmo

nomen peritissimi doctoris involutum.

Het is de oplossing van Thorlákurs raadselgedicht waarmee ik opende:

Hóll laxa, flod fialla

Fold kæt, skya gratur

Ymers lios, urkoma,

Agiæt svana sæti

Ogjors, og dupts auke

Etter skrifad verk sette

Ytar sia halærds heite

Her Doctors skrad vera

De eerste paar regels, *Hóll laxa, flod fialla / Fold kæt, skya gratur / Ymers lios*, vertaald als ‘Aula salmonum, fluor montium / terra læta, nubium fletus / Ymeri lumen’ spellen de letters van de naam OLAUS volgens het eerdergeschetste principe van de zalmenzaal. Elke frase is een Skaldische metafoor voor een runenaam. Door oplossing van de gecoprimeerde raadsels schrijft de kenner zo in gedachten de naam Olaus in runeletters. De zojuist geciteerde oplossing van het gedicht is in feite deels transliteratie (OLAUS WORM), deels vertaling (‘Hoc opus ... involutum’), dat ons zelfverwijzend uitdaagt te participeren in zijn vernuftige spel.

Een dergelijke uitdaging werkt vervreemding in de hand, die ons als lezer aanspreekt op een metaniveau, als deelnemer in de artifactualiteit van het geleerdendiscours. Het maakt ons alert op onze rol als maker in de ontwikkeling van het studiemateriaal. Tegelijkertijd confronteert het ons ermee dat het studiemateriaal niet uitsluitend *is*, maar wordt gemaakt, in een voortdurende dynamiek.

De Duitse cartesiaan Johann Clauberg (1622–1665) publiceerde in 1663 een *Ars etymologica e philosophiæ fontibus derivata, id est, ... Deutsch von Deutschem*, waarin hij op basis van analogie en affectie het Duits verklaart. Zijn traktaat is een beeldspraak van liefhebben, zich verheugen en samengaan, zowel van letters onderling als van de Duitsers en hun taal. Omdat het mij er hier om gaat een indruk te geven van de methode en presentatie van Claubergs traktaat geef ik een vrij lang excerpt dat is samengesteld uit citaten van verschillende plaatsen in het werk.

184

LITERATURA

Artificium Poeticum in literis & syllabis, literis peculiaribus expressum cernis, quod si ad supra propositas examinaveris regulas, res erit liquida.

Oratorium verò ut manifestius fiat, hujus strophæ voces particularius examinandæ.

*†††.

Aula salmonum. Locus est in quo delicatè vivunt, ut homines in aulis. Nullibi v. vel lubentius vel suavius degunt quam in ostiis fluminum ubi aqua rapido delabente fluxu, innatos in mari squammis vermiculos, abluere eos existimant. Salmonum igitur aula metaphoricè ostium fluminis notat; quod veteri lingua Danicâ *Ois* vocatur; atq; una in alphabeto literam *a* seu *O* designat. Est itaq; aula salmoum *O*.

†††.

Fluvius montium. fluvius est, per montium præcipitia impetu summo ruens, qui olim *Loger* vocabatur, at hæc vox literæ *†* seu *L* competit.

†††.

Terra læta. Quemadmodum sterilitas terræ, tristitiam adferre solet hominibus, ac hanc ob causam terra ipsa tristis dicitur: ita frumentorum ac fructuum ubertate cum ridet, læticiam adfert, ac læta dicitur. Hinc læta terra annonæ bonitatem indicat, quæ *Aar* dicatur ac literam *A* seu *A* notat.

†††.

Nubium fletus. Flere dicuntur nubes Metaphoricè, cum in aquas resolvuntur, ac pluviis terram irrigant: Quæ pluvia veteri lingua *Ur* dicitur, ac simul literam *†* seu *U* designat.

††††.

Ymeri lumen. Hoc ut intelligatur ad Eddam & fabulas nostræ Pœseos recurrendum. Finxerunt a. ante mundi creationem Gigantem quendam extitisse, *Ymer* nomine, qui cū interfectus fuisset, ex ejus cranio cælum

Artem quandam Etymologicam, qua linguæ præsertim Germanicæ vocabulorum origines, proprietates, elegantia, euphonia, orthographia demonstrantur, ex Philosophiæ fontibus derivare constitui. ... Magnam quoque in lingua Teutonica Analogiam inveniri, nec hodie aliam in plerisque esse quàm olim fuit, doctissimi viri observarunt. Ex quibus elicio regulam Etymologicam A. Germanica vocabula priùs & potiùs è Germanicis quam ex peregrinis fontibus derivanda ... regula O: Non omnes consonæ aequè facile jungi possunt, sed aliæ magis aliis sociari gaudent ... regula R: quod viri fortes Germani ad fortem potiùs quàm ad mollem pronuntiationem inclinant ... [S]æpius S consona fortis est & fortibus jungitur, quæ regula de litera S ordine nobis est regul[a] S ... Quodsi autem consona similis simili gaudet, lenis leni, fortis forti, manifestum est, nullam esse magis amicam consonantium societatem, quàm si planè similes jungantur, quæ regula nobis T erit.

Geleerden hebben opgemerkt dat ook in de Duitse taal grote *analogia* voorkomt, die heden ten dage grotendeels niet anders is dan vroeger. Daaruit trek ik etymologische regel A: ‘Germaanse woorden moeten eerder en liever uit Germaanse dan uit vreemde bronnen worden afgeleid’ ... Regel O: ‘Niet alle medeklinkers kunnen even gemakkelijk worden verbonden; sommige verheugen zich meer in elkaars gezelschap dan andere’ ... Regel R: ‘Sterke Germaanse mannen neigen liever tot een sterke dan een zachte uitspraak ... De S is vaak een sterke medeklinker, en wordt met sterke medeklinkers verbonden’; en deze regel over de letter S is in onze ordening regel S ... Aangezien een medeklinker zich verheugt in z’n gelijke: zwak in zwak, sterk in sterk, is het duidelijk dat ‘er geen grotere *amicam societatem* tussen medeklinkers is dan als volkomen gelijke medeklinkers worden verbonden’; en deze regel is bij ons T.

Kijk wat er gebeurt: Claubergs regel S gaat over de klank S. Hij maakt nadrukkelijk, en welbewust, zijn observatie *over* de S tot zijn *regel* S. Het principe van analogie en affectie speelt niet alleen binnen zijn Germaanse materiaal, maar ook tussen het materiaal en zijn studie, zijn methode, zichzelf. Claubergs scheppende hand vermengt wat een afgebakend corpus van wetenschappelijke data en een neutrale *ars* lijken. Met deze geste reproduceert het geleerde artefact zijn inhoud, op een andere maar vergelijkbare wijze als Hickeys’ appreciatie van Oudengelse poëzie.

Voor dergelijke *mise-en-abyme* effecten heeft de zalmenzaal dan ook spiegels aan de wanden, waardoor het onderscheid tussen schepper en geschapene, tussen student en bestudeerde, niet eenduidig is. Betreding ervan vraagt ons om een particuliere gedachtengang voor een particuliere locatie. De

zalmenzaal is zee noch rivier, maar een eigen biotoop van brak water, waarin zout en zoet continu botsen. Een monding vol onverwachte onderstromen en vervreemdende weerspiegelingen, wordt het gekenmerkt door het meerduidige, dialogische, ondermijnende, en ondervragende. Ik zie het als mijn uitdaging om deze dynamiek te behouden (of, te maken?), en de *splendor* die de humanisten zien, het sublieme en de energie, niet glad te strijken met logische verklaringen.

Deze gedachtengang brengt mij ook in een hedendaags kritisch discours. Dat roept bij mij de vraag op, en het is geen retorische vraag: In hoeverre leg ik hedendaags denken op aan mijn humanisten en studiemateriaal? Forceer ik mijn zeventiende-eeuwse Neolatijnse teksten in een deconstruerende blik? Zoals de filologe Roberta Frank opmerkt, ‘Philologists have a knack of turning answers into riddles, smooth surfaces into something irregular and pitted.’¹⁰ Net als Roberta Frank, net als ik, waren ook de zeventiende-eeuwse humanisten filoloog. Tot mijn verrassing zie ik geen categorisch onderscheid in de praktijk van hedendaagse kritiek en het zeventiende-eeuwse filologische discours. Beide kunnen het ogenschijnlijk onbeduidende, effene, platgetredene (zoals een letter) in het middelpunt van de aandacht plaatsen, en een uitdagend gedachtenspel voeren over het ogenschijnlijk gewone.

In het dertiende-eeuwse Oudnoorse runengedicht, dat op abcedarische wijze (‘A is een aapje’) elke rune in een gemeenplaats vat, wordt het platgetredene uitgedrukt door de versregel voor de rune O. Ook dat is tenslotte een kenmerk van de mond(ing). In Worms editie en vertaling in *Runer, seu Danica Literatura* leest de regel, ‘𐌺 𐌹 𐌿 𐌹 𐌹 𐌹 𐌹 𐌹 𐌹 𐌹. Oys er flestra ferda,’ ‘In ostiis fluminum iter frequentissimum’ (In riviermonden ligt het meest begane pad).¹¹ Maar Worms interpretatie van deze regel, in zijn commentaar dat volgt op de tekst van het gedicht, breekt het gebaande pad open.

Tuta frequensque via est per amici fallere nomen. Ut in maris sinibus & fluminum ostiis, ob portus commoditatem frequentissimus est navium receptus, cum tamen ibidem sæpissimè vel a pyratis latitantibus opprimantur, vel in scopulos & promontoria impingant, non sine naufragij periculo: ita in eo vitæ genere, cui se pars maxima addixit, pericula crebriora.

Het is een veilige en bekende weg om te bedriegen onder het mom van ‘een vriend.’ Zoals de meest bezochte wijkplaats van schepen vanwege het gemak van de haven in zeebaaien en riviermonden ligt, terwijl ze toch dáár het vaakst worden belaagd door op de loer liggende piraten of op rotsen en klippen slaan met gevaar voor schipbreuk, zo liggen er

¹⁰ Roberta Frank, ‘The Unbearable Lightness of Being a Philologist’, *Journal of English and Germanic Philology* 96 (1997), 486–513: alhier 488.

¹¹ Worm, *Runer, seu Danica Literatura*, 106, 109.

veelvuldige risico's in het soort leven waaraan de meerderheid zich overgeeft.¹²

Parallel gelezen met de *frequens via* in de *sententia* van Ovidius, *Ars amatoria* 1.585, blijken de versregel en de O in meerdere betekenissen 'gemeen'. Ook Worms filologische interpretatie 'turn[s] ... smooth surfaces into something irregular and pitted.'

Bij nadere beschouwing wordt telkens een verwacht onderscheid tussen een zeventiende-eeuws en een hedendaags discours een locatie van ondermijnende en botsende stromingen. De één reconstrueert, de ander deconstrueert, maar in de praktijk, in de dynamiek van deze bewegingen, zie ik even voortdurend een constructie: een artefact, *artificium*, een zalmenzaal. En daarin vervaagt het onderscheid tussen toen en nu, eigen en ander. Deze overdenkingen wilde ik u voorleggen, om te vragen of u dergelijk denken ook wel tegenkomt in uw eigen denken, en wat u daar dan mee doet.

---

¹² Ibid, 109.